

بررسی راهکارهای توانمندسازی ضابطین در رعایت حقوق متهمین با رویکرد جرم‌شناختی

تاریخ پذیرش: 1396/11/10

تاریخ دریافت: 1396/08/15

عباس نظیفی،¹ غلامرضا جمشیدی‌ها،² حسین عزیزآبادی فراہانی³

از صفحه 173 تا 194

چکیده

زمینه و هدف: امروزه رعایت حقوق متهمین یکی از مباحث بسیار مهم حقوق شهروندی است. حفظ حقوق متهمین ارتباط تنگاتنگی با اقدامات و تصمیمات ضابطین دارد. در این راستا ضابطین نیز باید نسبت به مسائل قانونی و رعایت حقوق متهمین و مجازات نقض آنها آگاهی کافی داشته و در اجرای آن دقت لازم را نمایند. هدف این پژوهش بررسی و ارائه راهکارهای لازم جهت توانمندسازی ضابطین بالاخص ضابطین عام دادگستری (ناجا) به منظور رعایت حقوق متهمین می‌باشد.

روش‌شناسی: این پژوهش از نوع کاربردی و با استفاده از روش توصیفی - تحلیلی با ابزار کتابخانه‌ای - اسنادی و میدانی اطلاعات لازم را گردآوری نموده است.

یافته‌ها: در حال حاضر با توجه به پیچیدگی، تنوع و افزایش جرائم، حقوق شهروندی متهمان به نحو مطلوب و قانونمند رعایت نمی‌گردد. با توجه به این‌که برابر قانون حجم کثیر مأموریت‌های ضابطین به رده‌های اجرایی ناجا منجمله کلانتری‌ها و پاسگاه‌ها واگذار گردیده است مشکلات مأموریتی در حوزه ضابطین عام، راهکارهای مناسب در جهت توانمندسازی آنها را برابر چهارچوب قانون ارائه نماید. و نتایج این پژوهش مهم وقتی تحقق می‌یابد که اولاً قانون در مورد آنها شفافیت لازم را داشته باشد ثانیاً نسبت به اجرای آن برنامه‌ریزی و نظارت لازم صورت گیرد و نهایتاً این‌که آموزش‌ها و نظارت‌ها حتماً باید هدفمند و در راستای توانمندسازی ضابطین صورت پذیرد.

واژه‌های کلیدی: ضابط، حقوق متهم، رعایت حقوق شهروندی، توانمندسازی ضابطین، تکلیف قضایی.

1 - استادیار دانشگاه پیام نور.

2 - استاد دانشگاه تهران.

3 - دانشجوی کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی مرکز تهران جنوب (نویسنده مسئول) h-azizabadi@yahoo.com

از زمان تشکیل جوامع انسانی و ارتباط آنها با یکدیگر، ضرورت تدوین قوانین و مقرراتی که ضامن حفظ حقوق شهروندان و برخورد مناسب با هنجارشکنان و متجاوزین به حقوق دیگران باشد در ذهن حاکمان و اندیشمندان شکل گرفت. با مطالعه تاریخ، شاهد فرازونشیب‌های زیادی در تدوین قوانین و مقررات مذکور می‌باشیم. روزگاری شکنجه متهمان قانونی بود و قضات بر آن قاعده وضع می‌کردند، اصل برائت در برابر اصل محکومیت بسیار کم رنگ و بعضاً به حساب نمی‌آمد. آنچه اهمیت داشت یافتن متهمی بود که اقرار کند و محکمه‌هایی که تنها شاهدش خود متهم بود و می‌بایست بیگناهی خود را ثابت می‌کرد در غیر این صورت مجازات و کیفر در انتظارش بود.

اما امروزه تقریباً در تمام اسنادی که تاکنون درباره حقوق بشر به تصویب مراجع بین‌المللی رسیده است مضمون واحدی به چشم می‌خورد. این اسناد به طور خلاصه بر این نکته متفق‌اند که بشر از حقوق و آزادی‌هایی برخوردار است که باید الزاماً و به گونه‌ای مؤثر از آن حمایت شود و دولت‌ها موظف‌اند در صورت نقض این حقوق تدابیر مطمئن برای احقاق حقوق افراد فراهم آورند، استقرار نظم عمومی در یک جامعه پیشرفته محتاج به قوانینی است که محتوای آن با معیارهای صحیح سنجیده شده و شایستگی و توان پاسداری از نظم جامعه را داشته باشد (هاشمی، 1383: 95).

بنابراین قوانین آیین دادرسی کیفری، وقتی از ارزش و اعتبار کافی برخوردار است که بتواند بین دو حق، یعنی حق جامعه و شخصی که از جرم متضرر شده از یک سو و حق انسانی که فعلاً به عنوان متهم شناخته شده است از سوی دیگر تعادل ایجاد کند. اصول مختلفی از جمله: اطلاع فوری از علل دستگیری و بازداشت، رسیدگی به اتهام در مدت زمان معقول، برخورداری از تضمین‌های دفاع، ضرورت حفظ شأن و شخصیت انسانی متهمان و لزوم جبران زیان‌های وارده بر بازداشت‌شدگان بیگناه نیز باید در این مرحله از دادرسی رعایت شود. امروزه حفظ حقوق متهمین از مباحث بسیار مهم موضوعات حقوق شهروندی است که می‌تواند به سبب نقش ارزشمند خود موجب تبیین صحیح و تحقق رعایت قوانین و مقررات توسط مسئولین و شهروندان به صورت متقابل گردد. بنابراین حفظ حقوق متهمین ارتباط تنگاتنگی با اقدامات و تصمیمات ضابطین

دارد. و این مهم وقتی تحقق می‌یابد که اولاً قانون درمورد آنها شفافیت لازم را داشته باشد ثانیاً نسبت به اجرای آن برنامه‌ریزی و نظارت لازم صورت گیرد. ضابطین نیز باید راهکارهای نظری و عملی لازم در راه توانمندسازی خود را بنا به قانون فراگیرند تا این توانایی آنها بستر مناسب را برای تأمین حقوقی از متهمین که قابلیت ظهور و اجرا دارند را فراهم نماید.

بیان مسأله

از آنجا که اکثر جوامع بشری و به ویژه ایران اسلامی روز به روز در حال پیشرفت و ترقی هستند، اما مشکلات فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و... از سوی دیگر جامعه را بیش از پیش با چالش روبرو ساخته است، عده‌ای افراد سودجو نیز تحت هر عنوانی (سرق، نزاع و درگیری، شرارت و...) با ایجاد ناامنی و عدم رعایت حقوق شهروندان موجبات سلب آسایش افراد جامعه را فراهم نموده تا به مقاصد غیرانسانی خود برسند. این در حالی است که اگرچه متهمان و مجرمان آسایش عمومی جامعه را مختل نموده و به حقوق سایر شهروندان متعرض شده‌اند اما قانون‌گذار ضمن برخورد قاطع و مجازات آنها بعد از مراحل دادرسی در ابتدا از نگاه کرامت و شرافت انسانی به آنان می‌نگرد و به حقوق آنان در تمام مراحل رسیدگی به پرونده از دستگیری تا صدور حکم توجه ویژه‌ای دارد. در این تحقیق با عنایت به بازرسی‌های میدانی و مطالعات انجام گرفته بر نحوه اقدامات ضابطین عام دادگستری، در حال حاضر با توجه به پیچیدگی، تنوع و افزایش جرائم، حقوق متهمان در زمان دستگیری، تحت نظر بودن، بدرقه و به طور کلی در زمان تحقیقات مقدماتی به نحو مطلوب و قانونمند رعایت نمی‌گردد. بنابراین با توجه به نگاه دین مبین اسلام و قانون‌گذار به حقوق متهمان و بویژه موقعیت خاص ایران اسلامی در جهان امروز، ضابطین که در نوک پیکان و برخورد اولیه با متهمان قرار دارند، باید ضمن درک و تدبیر این موقعیت، تمهیدات لازم را با توجه به موارد قانونی و ملاحظات در نظر گرفته شده در این زمینه بنمایند. این مهم مستلزم توانمند نمودن ضابطان با ارائه آموزش‌های لازم از قبیل تعالی رفتار سازمانی، دوره‌های ویژه رعایت حقوق شهروندی و قانونی متهمان و نظارت‌های سیستماتیک بر رفتار و کردار و نحوه انجام وظایف محوله آنها بوده که در قانون آئین دادرسی کیفری مصوب 1392 نیز بطور ویژه به آن پرداخته

و موضوعات مهمی را در جهت رعایت حقوق بزه‌دیدگان و متهمین در تمام مراحل دادرسی در نظر گرفته است. حال محقق در این پژوهش به دنبال ارائه راهکارهای لازم و قانونی در راستای توانمندسازی ضابطین برای رعایت حقوق متهمین می‌باشد.

مبانی نظری

تعریف ضابطان و وظایف آنها: در معنای لغوی، ضابط از ریشه ضبط گرفته شده و در لغت به معنای نگاه‌دارنده، حفظ‌کننده، حاکم، والی، قائد، مفتش و آنکه شهری را از جانب سلطان اداره می‌کند می‌باشد. بنابراین ضابط کسی است که اختیارات زیادی در ابعاد مختلف اعم از امور اجرایی و مالی دارد و حافظ امنیت و رفاه و نظم محل خدمت خود می‌باشد (رضوی، 1383).

و در معنای اصطلاحی، ضابطان دادگستری مأمورانی هستند که تحت نظارت و تعلیمات دادستان در کشف جرم، حفظ آثار و علائم و جمع‌آوری ادله وقوع جرم، شناسایی، یافتن و جلوگیری از فرار و مخفی شدن متهم، تحقیقات مقدماتی، ابلاغ اوراق و اجرای تصمیمات قضایی، به موجب قانون عمل می‌کنند (ماده 82 قانون آیین دادرسی کیفری مصوب 92/12/4).

حال بعد از تعریف ضابطین برابر قانون جدید آیین دادرسی کیفری می‌بایست وظایف مندرج در قانون برای ضابطین روشن گردد، این وظایف عبارتند از:

1- کشف جرم 2- تحقیقات مقدماتی 3- حفظ آثار و دلایل جرم 4- جلوگیری از فرار و مخفی شدن متهم 5- ابلاغ اوراق قضایی 6- اجرای تصمیمات و دستورات قضایی.

حقوق متهمان در هنگام اجرای وظایف ضابطان

الف) حقوق متهمان در حین دستگیری و احضار:

- احضار و جلب متهم باید طبق قانون صورت پذیرد.
- برگه احضاریه بصورت صحیح تنظیم شده باشد.
- بلافاصله پس از حضور متهم یا جلب وی از او تحقیق بعمل آید.
- علت احضار یا جلب و موضوع اتهام صریحاً تفهیم شود.

- تحت نظر بودن متهم با دستور قاضی باشد.
- هنگام دستگیری از ضرب و شتم متهم خودداری شود.
- در جریان دستگیری از ایدای افراد نظیر: بستن چشم و سایر اعضا و تحقیر آنان و اجتناب گردد.

ب) حقوق متهمان در حین بازجویی و تحقیق:

- از تغییر و تحریف پاسخ‌های متهم خودداری شود و پاسخ‌های وی بصورت کامل نوشته شود.
 - به متهم حق نوشتن پاسخ سوالات داده شود.
 - از پرسیدن سوالات تلقینی خودداری شود.
 - از اجبار و اکراه متهم به دادن پاسخ‌های خاص خودداری شود.
 - از آزار و اذیت و همچنین بستن چشم‌های متهم در زمان بازجویی و تحقیق خودداری گردد.
 - بازجویی در غیر حالت بی‌خوابی متهم انجام شود.
 - از تهدید به هتک حرمت و افشای اسرار وی خودداری شود.
 - از اجبار و اکراه متهم به امضاء اوراق صورت جلسه خودداری شود.
 - از گرفتن اقرار و اعتراف با توسل به شکنجه و خودداری شود.
- ج) حقوق متهمان در حین بازرسی و تفتیش از منازل، اماکن و اشیاء:
- در حین بازرسی نباید حرمت بازرسی شونده یا مکان مورد بازرسی شکسته شود.
 - در حین بازرسی یا قبل از آن موارد اخلاقی، شرعی و قانونی رعایت شود.
 - از ورود خسارت‌های مالی، جانی، یا هر نوع خسارت دیگر اجتناب شود.
 - در هنگام بازرسی از پرداختن به مواردی که با جرم ارتكابی در ارتباط نیست اجتناب گردد.

– بازرسی در زمانی صورت گیرد که ضرورت اقتضا کند و حتی المقدور در روز انجام شود.

– تفتیش و بازرسی نامه‌ها و ضبط یا کنترل تلفن افراد حتماً باید با مجوز مقام قضایی صورت گیرد.

د) حقوق متهمان در حین نگهداری (تحت نظر بودن):

– رفتار مأمورین در تحت نظرگاه و بازداشتگاه با متهم مناسب باشد.

– از تحت نظر قرار دادن و بازداشت متهم به صورت انفرادی مگر به اقتضاء ضرورت خودداری شود.

– امکان ملاقات با وکیل در هنگام تحت نظر و بازداشت بودن فراهم شود.

– از ضرب و شتم متهم در تحت نظرگاه و بازداشتگاه خودداری شود.

– استماع اظهارات و تظلمات فرد بازداشت شده و انعکاس آن به مقامات بالاتر.

ه) حقوق متهمان در هنگام اعزام و بدرقه

– هنگام بدرقه، حتی الامکان از بستن چشم‌های متهم و یا دیگر اعضای بدن وی خودداری شود.

– انتقال با خودورهای ویژه حمل متهم انجام شود تا متهم در ماشین دچار آسیب نشود و هم با دیده شدن وی در انظار عمومی در حال بدرقه، وجهه‌ی اجتماعی وی خدشه‌دار نگردد.

– اجتناب از سرزنش و شماتت کردن وی به خاطر جرم ارتكابی.

مستندات قانونی مرتبط با موضوع مورد پژوهش

جدول 1- قوانین ضابطین در رابطه با حقوق متهمین

عنوان	ماده/اصل	موضوع
قانون اساسی	اصل 20	تساوی آحاد مردم در مقابل قانون
قانون اساسی	اصل 22	برخورداری از مصونیت
قانون اساسی	اصل 23	ممنوعیت تفتیش عقاید
قانون اساسی	اصل 25	ممنوعیت استراق سمع

عنوان	ماده/اصل	موضوع
قانون اساسی	اصل 23	تفهیم اتهام
قانون اساسی	اصل 35	انتخاب وکیل
قانون اساسی	اصل 37	اصل برائت
قانون اساسی	اصل 83	ممنوعیت شکنجه و آزار و اذیت
قانون اساسی	اصل 39	حفظ حرمت و حیثیت
قانون آیین دادرسی کیفری	ماده 197	حق سکوت
قانون آیین دادرسی کیفری	ماده 140	عدم بازرسی اماکن در شب
قانون آیین دادرسی کیفری	ماده 347 و 190	تعیین وکیل برای متهم
قانون آیین دادرسی کیفری	ماده 214	مواجهه شهود
قانون آیین دادرسی کیفری	مواد 207-212	سوال از شاهد
قانون آیین دادرسی کیفری	ماده 352	محاکمه علنی
قانون آیین دادرسی کیفری	مواد 174 و 353	جریان رسیدگی به پرونده‌ها
قانون مجازات اسلامی	ماده 570	عدم سلب آزادی
قانون مجازات اسلامی	ماده 572	عدم استماع شکایت
قانون مجازات اسلامی	ماده 575	بازداشت غیر قانونی
قانون مجازات اسلامی	ماده 578	ممنوعیت اذیت و آزار بدنی

راهبردهای توانمندسازی در ساختار ضابطین

توانمندسازی ضابطین، دادن قدرت بیشتر به ضابطان نیست بلکه آنان به واسطه دانش و انگیزه خود صاحب قدرت بیشتری می‌گردند. در واقع توانمندسازی آزادکردن این قدرت است. توانمندسازی ظرفیت‌های بالقوه‌های را برای بهره‌برداری از سرچشمه توانایی‌های انسانی، که از آن استفاده کامل نمی‌شود در اختیار می‌گذارد. در سازمان توانمند، کارکنان نیروی محرکه اصلی به شمار می‌روند، این کارکنان هستند که با احساس هیجان، مالکیت، افتخار و احساس مسئولیت بهترین ابداعات و افکار خود را پیاده‌سازی می‌کنند. از زمانی که کارکنان با گذشت زمان و در نتیجه پیشرفت سبک‌های رهبری خود را از قیدوبند کار فیزیکی با مشقت و یک رئیس دیکتاتور رها کردند در دام‌های جدیدی که از مهم‌ترین آنها رقابت کاری زیاد، عدم امنیت و فشارهای ناشی از گروه همکاران است گرفتار شده‌اند. مفهوم توانمندسازی چیزی بیشتر از اختیار در کار است. و مدیران و فرماندهان بایستی با به کارگیری برخی از جنبه‌های خوشایندی در جهت رسیدن به اهداف سازمان فعالیت کنند، اگر فرماندهان و مدیران خود عنوان

کنند که کارکنان‌شان را توانمند کرده‌اند نباید امیدوار بود که توانمندی واقعی رخ داده باشد مگر اینکه افراد ثالثی صحت این موضوع را بیان کنند، زیرا مدیران و فرماندهان در ارزیابی‌های خود از اقدامات کارکنان واقعیت‌ها را بیان نمی‌کنند. در هر حال باید عنوان نمود که مدیران و فرماندهان و به دیگر سخن رهبران نمی‌توانند کارکنان و پرسنل زیر مجموعه خود را توانا کنند مگر این که با آنها همدل و همراز باشند و با ایجاد انگیزه به آنها روحیه و دلگرمی بدهند و خود با آنها درستکار، وفادار و واقعیت‌گرا باشند. توانمندسازی مستلزم نوع متفاوتی از رفتار اخلاقی و اجتماعی و به کارگیری ابزارهای کارگروهي و مشارکتی و سهولت دسترسی به منابع اطلاعاتی و بهره‌برداری از روابط اخلاقی دو جانبه در بین کارکنان و در یک کلمه «مدیریت براساس صداقت» است. و به این دیدگاه می‌بایست در ناجا بیش از پیش توجه گردد.

سوالات پژوهش

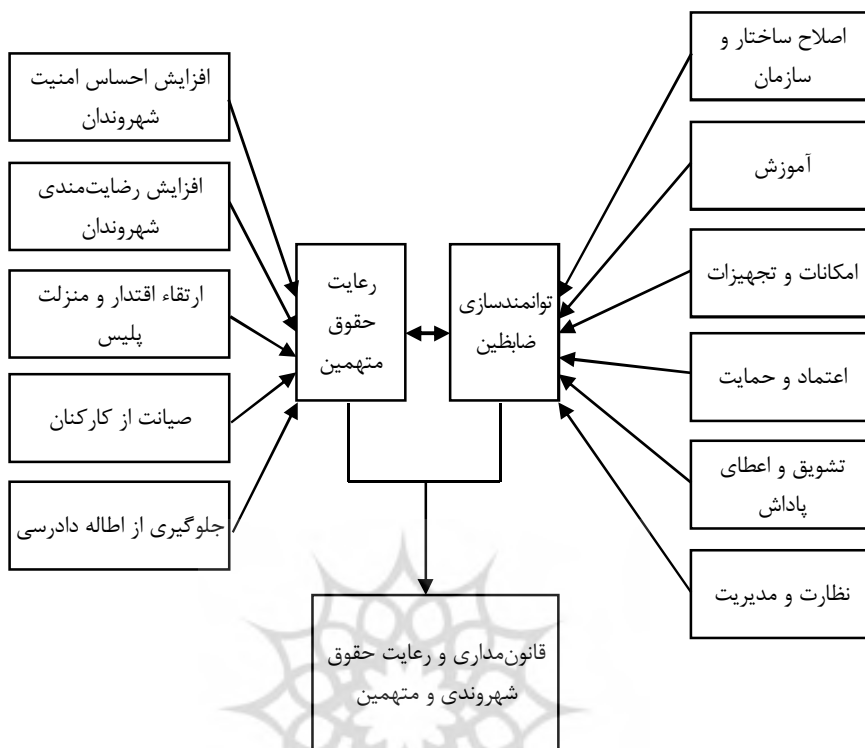
سوال اصلی: چه راهکارهای نظری و عملی در راه توانمندسازی ضابطین دادگستری برای تأمین حقوق متهمین قابلیت ظهور و اجراء دارند؟

سئوالات فرعی

1. چرا برای متهمین در هر وضعیتی که قراردارند باید حقوق آنها رعایت گردد؟
2. آیا متهمین از حقوق مساوی باید برخوردار باشند؟
3. چگونه نقض حقوق متهمین توسط ضابطین، مجازات‌های قانونی در پی خواهد داشت؟
4. راهکارهای کشف ظلم و نقض حقوق متهمین توسط ضابطین قضایی کدام است؟

مدل مفهومی پژوهش

با توجه به مطالعه مبانی نظری و همچنین مرور پیشینه پژوهش مدل مفهومی به شرح زیر ارائه می‌گردد.

شکل 1- مدل مفهومی پژوهش

روش‌شناسی پژوهش

این تحقیق از نوع کاربردی است. برای گردآوری اطلاعات از «روش کتابخانه‌ای-اسنادی» و میدانی استفاده گردیده است.

جامعه آماری تحقیق حاضر تمام‌شمار، که شامل متهم، ضابط، مقام قضایی، شهروند در آن از موضوع‌های اصلی مورد مطالعه می‌باشند. پژوهش حاضر از اوایل سال 94 شروع و قلمرو مکانی آن، دادسراها، دادگاه‌ها، تحت نظرگاه‌ها، بازداشت‌گاه‌ها، زندان، نیروی انتظامی و مکان‌هایی که ضابطین با آنها سروکار دارند را در بر می‌گیرد.

یافته‌های پژوهش

سوال اصلی: چه راهکارهای نظری و عملی در راه توانمندسازی ضابطین دادگستری برای تأمین حقوق متهمین قابلیت ظهور و اجرا دارند؟

همانطوری که قبلاً اشاره شد عمده مأموریت‌های ضابطین مربوط به ضابطین عام است که برابر نص صریح قانون (ماده 29 آ.د.ک) شامل فرماندهان و افسران و درجه‌داران آموزش‌دیده نیروی انتظامی جمهوری اسلامی می‌باشند. در همین راستا راهکارهای ارائه شده، در سازمان ناجا مورد کنکاش و بررسی قرار گرفته که قطعاً می‌توان آنها را به سایر ضابطین خاص تعمیم داد.

لذا ابتدا راهکارهایی را که به نظر محقق می‌توانند در جهت توانمندسازی ضابطین برای تأمین حقوق متهمین قابلیت ظهور و اجرا را دارند را مطرح و سپس به ارائه پاسخ سایر سئوالات فرعی پرداخته خواهد شد.

الف: راهکارهای نظری

- 1- شخصیت‌سازی در کارکنان (ضابطین) به منظور تحقق اصول اعتمادسازی و صمیمیت و صداقت بین ضابطین و مسئولین و مردم؛
- 2- آگاهی ضابطین از شرح وظایف و مسئولیت‌های سازمانی؛
- 3- خوشایندسازی محیط کار؛
- 4- کاهش فشار روانی سلسله مراتب فرماندهی بر کارکنان (ضابطین)؛
- 5- حمایت قضایی و تأمین امنیت شغلی آنان؛
- 6- ایجاد موقعیت‌های مناسب جهت ارتقای شغلی کارکنان؛
- 7- بهینه‌سازی فرآیندها و شیوه‌های کار؛
- 8- اصل شایسته‌سالاری رعایت گردد و ضوابط بر روابط حاکم شوند؛
- 9- در برنامه‌ریزی‌ها و تصمیم‌گیری‌ها و تصمیم‌سازی‌ها، از سایر کارکنان ضابط، نظرسنجی به عمل آید؛

10- افزایش روحیات و تعلق سازمانی؛

11- رشد فکری کارکنان و برجسته‌سازی ایده‌های نوین و خلاقانه آنها در جهت اعتلای اهداف سازمانی پیش رو.

ب - راهکارهای عملی:

- 1- گزینش و بکارگیری افرادی به عنوان ضابط قضایی که با انگیزه و عشق خدمت به مردم وارد عرصه کار شوند، از سلامت جسمانی و روحی و روانی لازم برخوردار باشند، آموزش‌های لازم را طی کرده باشند و دارای صلاحیت مکتبی و امنیتی باشند.
- 2- دانش و مهارت حقوقی و قضایی کافی را کسب نمایند.
- 3- نظارت و تعلیمات مستمر دادستان و سایر مقامات قضایی بر رفتار و کردار و عملکرد آنها وجود داشته باشد.
- 4- تحت نظارت مستمر و آموزنده رده‌های نظارتی سازمان متبوعه باشند.
- 5- ادامه تحصیل بالاخص تحصیلات تکمیلی برای ضابطین مقدر و امکانات آن فراهم باشد.
- 6- همایش‌ها، سمینارها، کارگاه‌های آموزشی در زمینه ارتقاء مهارت‌های ضابطین به صورت مستمر (روزانه، هفتگی، پانزده روزه، ماهیانه، فصلی، سالیانه، و...) برگزار و نتایج آنها نیز اخذ و مورد ارزیابی واقع گردند.
- 7- مشکلات سازمانی از جمله بحث جایگاه شغلی، ترفیعات، اضافه کار، مسکن، ایاب و ذهاب، رضایت شغلی، ازدواج، انتقالات سراسری، مرخصی‌های به موقع، تشویقات و تنبیهات عادلانه و... مرتفع گردد.
- 8- مشکلات سازمانی از جمله کمبود خودرو و منابع انسانی و منابع اعتباری و... رفع گردد.
- 9- اعتماد و صمیمیت بین ضابطین و فرماندهان و مقامات قضایی برقرار گردد.

10- در صورت بروز مشکلات غیر عمدی برای ضابطین، حمایت‌های سازمانی و قضایی بعمل آید.

11- بحث معاضدت‌های قضایی، بیمه‌های مسئولیت و حوادث برای ضابطین به صورت تکمیلی در نظر گرفته شود.

12- بازدیدهای مترقبه و غیرمترقبه از ضابطین، توسط مسئولین قضایی و سازمانی به عمل آید.

13- خلاءهای موجود در قوانین جزا رفع گردد تا چالش‌های روزانه بین ضابطین و قضات بوجود نیاید.

14- گزارش ضابطین در صورت همسویی با قانون، همواره مورد وثوق مقامات قضایی واقع گردد.

سوال‌های فرعی

سوال 1- چرا برای متهمین در هر وضعیتی که قرار دارند باید حقوق آنها رعایت گردد؟

در این تحقیق با بررسی قوانین و مقررات آنچه که به عنوان نقاط اشتراک آنها می‌توان ذکر کرد این است که برابر قانون آیین دادرسی کیفری برای متهم حق و حقوقی در نظر گرفته شده که باید رعایت گردد و این نکته مهم و حائز اهمیت است که متهم یا مجرم در هر موقعیت و مرحله‌ای از دادرسی باشد الزاماً باید حقوق وی توسط ضابطین رعایت گردد. بدیهی است در صورت نقض آن توسط ضابطین، مجازات‌هایی در قانون مقرر گردیده که ماده 63 قانون آیین دادرسی کیفری مصداق بارز آن می‌باشد.

سوال 2- چرا متهمین باید از حقوق مساوی برخوردار باشند؟

برابر قوانین و مقررات، هر چند برخی افراد جامعه به دلیل انتساب ارتکاب عمل خلاف قانون به آنها متهم اطلاق می‌گردد اما تا زمان رسیدگی به اتهام و صدور حکم از سوی مراجع قضایی، برابر مقررات به عنوان یک انسان و شهروند همانند سایر شهروندان دارای حق و حقوقی می‌باشد و کرامت‌های انسانی وی باید حفظ و رعایت گردد. سوالی که در این جا مطرح می‌گردد این است که آیا همه متهمین از حقوق مساوی باید برخوردار باشند؟

در یک نگاه کلی پاسخ به این سوال مثبت است، بله همه متهمین از حقوق مساوی باید برخوردار باشند. اما با توجه به بحث‌های انجام شده، ضرورت دارد به منظور اجرای عدالت، بازدارندگی بهتر و بیشتر قوانین و مقررات در جلوگیری از ارتکاب مجدد جرم توسط اشخاص و ایجاد وحدت رویه در دستورات قضایی صادره، باید متهمین بر اساس نوع جرم، سابقه کیفری، شخصیت حقیقی و حقوقی آنان و سایر مؤلفه‌های دیگر، تفکیک گردند. سوال دیگری که در همین رابطه به ذهن خطور می‌کند آن است که ضابطین چه ارتباطی با متهمین دارند؟

با توجه به این که حفظ نظم و امنیت جامعه، پیشگیری و کشف جرم و دستگیری مجرمین از وظایف اصلی ضابطین می‌باشد لذا ارتباط ضابطین با متهمین به دلیل اتهام منتسب به وی یک ارتباط قانونی، تکلیفی و اجتناب‌ناپذیر می‌باشد. ضابط در مراحل مختلف از جمله: تعقیب و دستگیری متهم، بازرسی منزل، بدرقه متهم، بازداشت متهم، انجام تحقیقات مقدماتی، بازجویی و ... با متهم برابر قوانین و مقررات ارتباطی تنگاتنگ دارد همانگونه که قبلاً اشاره کردیم. متهم با جامعه و مقام قضایی نیز در ارتباط است و رفتار هر کدام از این گروه‌ها بر رفتار و واکنش دیگر عناصر تأثیر مثبت یا منفی، مستقیم یا غیر مستقیم دارد. ضابطین از طریق اطلاع‌رسانی و آموزش همگانی می‌توانند افراد را از درون و باطن نسبت به پایبندی به قوانین و مقررات ترغیب، تفکر و رفتارهای قانون‌مدارانه را نهادینه نمایند. به گونه‌ای که هر یک از آحاد جامعه ضمن التزام عملی به رعایت قوانین و هنجارهای اجتماعی دیگران را نیز از ارتکاب اعمال خلاف قانون و هنجارشکنانه در چارچوب امر به معروف و نهی از منکر و رعایت حقوق شهروندی منصرف و با این نوع مشارکت، پلیس خود و فراهم کننده زمینه امنیت و آرامش اجتماعی پایدار باشند.

سوال 3- چگونه نقض حقوق متهمین توسط ضابطین، مجازات‌های قانونی در پی خواهد داشت؟

حریم خصوصی مردم و شهروندان و متهمین و حقوق اساسی آنان به موجب شرع و قانون محترم بوده و نقض آن، به هر شکل و نوعی از سوی افراد و مسولان و یا ضابطین قضایی در هر مقام و درجه‌ای و به هر عنوان و جهت غیر قانونی، به منزله تعرض به حقوق آنها و نقض حقوق شهروندی مردم و ایجاد مسئولیت مدنی، انتظامی و قانونی

تلقی می‌گردد. در صورت ورود خسارت ناشی از اقدام ضابطین به اموال و املاک مردم و جسم و جان آنها، حسب مورد، مسئولیت آن برابر قواعد عمومی مسئولیت مدنی و مقررات قانونی و انتظامی مربوطه، در صورت احراز و اثبات مفروض بوده و قابل مطالبه و تعقیب است. تجاوز از اختیارات و وظایف قانونی - تعرض به حقوق شهروندان و حقوق اساسی آنها - سلب آزادی و حیات مردم و بازداشت غیر قانونی آنها یا خودرو و اموال آنان و....، موجب مسئولیت قانونی ضابطین قضایی و تعقیب مراتب در سازمان قضایی نیروهای مسلح (دادسرای نظامی) به مانند مسئولیت کیفری و جزایی مربوطه و نیز تعقیب مراتب در دادسرای عمومی و انقلاب و مراجع کیفری ذیربط، حسب مورد می‌باشد. با نگاهی به قانون اساسی، قانون مجازات اسلامی، قانون آیین دادرسی کیفری و سایر قوانین جاری مشخص می‌گردد قانونگذار برای هر مرحله از نقض حقوق متهمین از جمله :

- 1- بازرسی و تفتیش؛
- 2- احضار و دستگیری؛
- 3- بازجویی و تحقیق؛
- 4- نگهداری و بازداشت؛
- 5- بدرقه.

مجازات‌هایی را مقرر نموده که درخصوص متخلفین و ناقضین اعمال می‌گردد. در این قسمت به پاره‌ای از حقوق متهمین و نیز مجازات‌های ناشی از نقض آنها که متأثر از عملکرد ضابطین می‌باشد بطور اختصار اشاره می‌گردد:

حقوق متهم در بازرسی و تفتیش‌ها

- 1- درحین بازرسی نباید حرمت بازرسی شونده یا مکان مورد بازرسی شکسته شود.
- 2- درحین بازرسی یا قبل از آن موارد اخلاقی، شرعی و قانونی رعایت شود.
- 3- درمواقع ورود به منزل حتماً در جرائم غیر مشهود با حکم کتبی مقامات قضایی اقدام کنند.
- 4- از ورود خسارت‌های مالی، جانی، یا هر نوع خسارت دیگر اجتناب شود.

5- در هنگام بازرسی از پرداختن به مواردی که با جرم ارتكابی در ارتباط نیست اجتناب گردد.

6- بازرسی در زمانی صورت گیرد که ضرورت اقتضا کند.

7- بازرسی حتی المقدور باید در روز انجام گیرد. اگر لازم باشد که بازرسی در شب صورت گیرد قاضی باید جهات ضرورت را در حکم قضایی قید کرده و ضابطین براساس آن اقدام نمایند.

8- تفتیش و بازرسی نامه‌ها و ضبط یا کنترل تلفن افراد حتماً باید با مجوز مقام قضایی صورت گیرد. نرساندن نامه‌ها، ضبط و فاش کردن مکالمات تلفنی، افشای مخابرات تلگرافی و تلکس، سانسور، عدم مخابره و نرساندن آنها، استراق سمع و هرگونه تجسس ممنوع است مگر به حکم قانون.

9- هنگام بازرسی منزل، با کسی که در را باز می‌کند با احترام صحبت نموده، نسبت به احراز هویت ضابطین و ارائه حکم قضایی اقدام و علت بازرسی را بیان کنند.

10- با رعایت اصول حفاظتی و امنیتی به اهل خانه فرصت داده شود تا زن یا دخترانی که در خانه حضور دارند و دارای لباس و پوشش مناسبی نیستند، لباس و پوشش مناسب به تن کنند و نباید بی محابا و ناگهانی وارد خانه یا منزل متهم شوند.

مجازات‌های قانونی در نقض حقوق متهم در بازرسی‌ها و تفتیش

1- ماده 83 قانون تعزیرات در خصوص ضابطینی که بدون داشتن حکم قضایی وارد منزل متهم و یا اشخاص می‌شوند، اشعار می‌دارد: هر یک از مستخدمین و مأمورین دولت و مأمورین قضایی به کسی که خدمت دولت به او ارجاع شده باشد بدون ترتیب قانونی به منزل کسی بدون اجازه و رضای صاحب منزل داخل شود به حبس از یک ماه تا یک سال محکوم خواهد شد.

2- بند 8 قانون احترام به آزادی‌های مشروع و حفظ قانون شهروندی اشعار می‌دارد: بازرسی‌ها و معاینات محلی جهت دستگیری متهمان فراری یا کشف آلات و ادوات جرم بر اساس مقررات قانونی و بدون مزاحمت و در کمال احتیاط انجام شود و از تعرض نسبت به اسناد و مدارک و اشیایی که ارتباطی به جرم نداشته

- و یا به متهم تعلق ندارد و افشای مضمون نامه‌ها و نوشته‌ها و عکس‌های فامیلی و فیلم‌های خانوادگی و ضبط بی مورد آنها خودداری شود.
- 3- ورود مأمورین در این زمینه‌ها به منزله هتک حریم خصوصی افراد و دخالت در امور زندگی شخصی آنها و نقض آشکار اصل بیست و دوم قانون اساسی است که این مورد نیز باعث محکومیت متخلفین طبق ماده 73 قانون تعزیرات خواهد شد.
- 4- ماده 152 قانون آ.د.ک اشعار می‌دارد: در مواردی که ملاحظه، تفتیش و بازرسی مراسلات پستی، مخابرات صوتی و تصویری مربوط به متهم برای کشف جرم لازم باشد مراتب برای کسب دستور لازم به اطلاع دادستان می‌رسد.
- 5- ماده 85 قانون تعزیرات اشعار می‌دارد: هریک از مستخدمین و مأمورین دولتی، مراسلات یا مخابرات یا مکالمات تلفنی اشخاص را در غیر مواردی که قانون اجازه داده حسب مورد مفتوح یا توقیف یا معدوم یا بازرسی یا ضبط یا استراق سمع نمایند یا بدون اجازه صاحبان آنها، مطالب آنها را افشا نمایند به حبس از یک تا سه سال و یا جزای نقدی از 6 تا 18 میلیون ریال محکوم خواهد شد.
- 6- ضابطین دادگستری از وارد آوردن هرگونه خسارت در حین اجرای حکم خودداری کنند. اگر ضابطین در حین اجرای حکم، درب خانه‌ای را شکسته باشند یا شیشه‌ای را بشکنند یا هر خسارت دیگری را بدون دلایل قانونی یا قضایی انجام داده باشند، در قبال رفتار خویش مسئولند و باید کلیه خسارت‌های وارده را جبران کنند.
- حقوق متهم در احضارها و دستگیری‌ها**
- 1- احضار و جلب متهم باید طبق قانون و ابلاغ‌ها نیز به صورت واقعی و قانونی صورت گیرد.
- 2- برگه احضاریه بصورت صحیح تنظیم شده باشد و فاقد هرگونه ابهام یا شبه‌ای باشد.
- 3- بلافاصله پس از حضور متهم یا جلب وی از او تحقیق شود.
- 4- علت احضار یا جلب و موضوع اتهام صریحاً تفهیم شود.

- 5- تحت نظر بودن متهم با دستور قاضی باشد.
- 6- هنگام دستگیری از ضرب و شتم متهم خودداری شود.
- 7- در جریان دستگیری از ایدای افراد نظیر بستن چشم و سایر اعضا و تحقیر آنان اجتناب گردد.
- 8- احضار متهم یا جلب وی به جزء موارد خاصی که قانون مشخص می‌کند، (اصولاً در جرایم غیر مشهود) با دستور مقام قضایی از طریق برگه احضاریه یا برگه جلب صورت می‌گیرد. علاوه بر این عمل باید با مجوز کتبی مقام قضایی باشد و در برگه احضاریه یا برگه جلب مواردی که قانون برای تنظیم آن برگه‌ها مشخص کرده است رعایت شود. در احضارنامه، اسم، شهرت، تاریخ و علت احضار، محل حضور و نتیجه عدم حضور باید قید شود. رعایت نکردن هر یک از این موارد شش‌گانه در تنظیم برگه‌ی احضاریه یا برگه جلب عملی خلاف قانون است ولی برای آن مسئولیت جزایی مقرر نشده اما حداقل می‌تواند برای ضابط متخلف، تنبیه انضباطی در پی داشته باشد.

مجازات نقض حقوق متهم در احضارها و دستگیری‌ها

- 1- ماده 78 قانون تعزیرات اشعار می‌دارد: هرگاه مقامات قضایی یا دیگر مأمورین ذی‌صلاح بر خلاف قانون توقیف یا دستور بازداشت کسی را صادر نمایند به انفصال دائم از سمت قضایی و محرومیت از مشاغل دولتی به مدت 5 سال محکوم می‌شوند. در این ماده ضابطین در ترکیب دیگر مأمورین ذی‌صلاح قرار می‌گیرند که برای آن‌ها 5 سال محرومیت از مشاغل دولتی پیش‌بینی شده است.
- 2- ماده 86 قانون مذکور اشعار می‌دارد: هر کس از مقامات یا مأمورین دولتی یا نیروهای مسلح یا غیر آن‌ها بدون حکمی از مقامات صلاحیت‌دار در غیر مواردی که قانون جلب یا توقیف اشخاص را تجویز نموده شخصی را توقیف یا حبس کند یا عنفاً در محلی مخفی نماید به یک تا سه سال حبس یا جزای نقدی از شش تا 18 میلیون ریال محکوم خواهد شد.

3- اصل 32 قانون اساسی اشعار می‌دارد: هیچ کس را نمی‌توان دستگیر کرد مگر به حکم و ترتیبی که قانون معین می‌کند. در صورت بازداشت، موضوع اتهام باید با ذکر دلایل بلافاصله کتباً به متهم ابلاغ و تفهیم شود و حداکثر ظرف 24 ساعت پرونده مقدماتی به مراجع صالحه قضایی ارسال و مقدمات محاکمه در اسرع وقت فراهم گردد. متخلف از این اصل طبق قانون مجازات می‌شود.

4- اصل 39 قانون اساسی اشعار می‌دارد: هتک حرمت و حیثیت کسی که به حکم قانون دستگیر، بازداشت، زندانی یا تبعید شده به هر صورت که باشد ممنوع و موجب مجازات است.

ضابطین از بستن چشم، دست و پا، دهان و دیگر اعضای بدن متهمین که باعث ایدای آنها می‌شود باید خودداری کنند. همچنین از استخفاف و تحقیر آنها باید اجتناب کنند.

5- بند 6 قانون احترام به آزادی‌های مشروع و حفظ حقوق شهروندی در این خصوص اعلام می‌دارد: در جریان دستگیری و بازجویی یا استطلاع و تحقیق، از ایدای افراد نظیر بستن چشم و سایر اعضا، تحقیر و استخفاف آنان اجتناب گردد.

سوال 4- راهکارهای کشف ظلم و نقض حقوق متهمین توسط ضابطین قضایی کدام است؟

با توجه به موارد فوق و قانون جدید آیین دادرسی کیفری برخی از مواد آن از جمله تبصره ماده 29، ماده 30، 34، 36، 44 و 63، ضابطین را در اجرای وظایف محوله دچار چالش و مشکلاتی می‌نماید لذا با عنایت به وضعیت فعلی نیرو و امکانات ناجا، نحوه تابعیت و پاسخگویی ضابطین به دستورات و خواسته‌های مقام قضایی و سلسله مراتب فرماندهی، افزایش تعامل بین نیروی انتظامی و قوه قضاییه، تدوین شیوه‌نامه جامعی به منظور پیشگیری از تداخل ایفای نقش ضابطی با نقش سازمانی و حفظ شان و امنیت شغلی ضابطین و کنترل و نظارت کیفی و هوشمند بر عملکرد ضابطین با توجه به حجم و تنوع وظایف و مأموریت‌های محوله به آنان، آسیب‌ها و تهدیدات شغلی و توطئه‌های دشمنان نظام مقدس جمهوری اسلامی، با رویکرد رأفت و رحمت، آموزش و پیشگیری بصورت قانونمند و به دور از حب و بغض و اعمال سلیقه، امری بدیهی و ضروری می‌باشد. در یک نگاه علمی و جرم‌شناختی به علل نقض حقوق متهمین و تعدی ضابطین

به حقوق شهروندی متهمین، باید گفت دلایل متعددی سبب بروز این تعارض می‌گردند که برخی رویکرد اعتقادی داشته، برخی رویکرد فرهنگی، برخی رویکرد اقتصادی و برخی نیز رویکرد سازمانی و نهایتاً برخی نیز متأثر از عوامل اجتماعی و دیگر ساختارهای اداری جامعه می‌باشند. عمده عوامل مؤثر در نقض حقوق متهمین و تعدی ضابطین به حریم حقوق شهروندی متهمین می‌تواند به شرح ذیل باشد:

- 1- عوامل اعتقادی و اخلاقی؛
- 2- عوامل فرهنگی؛
- 3- عوامل اقتصادی؛
- 4- عوامل اجتماعی؛
- 5- عوامل قانونی؛
- 6- عوامل سازمانی؛
- 7- عوامل سیاسی.

نتیجه‌گیری

با توجه به مباحث مطرح شده در این پژوهش و هدف تحقیق، نتایج حاصله مؤید این موضوع است که توانمندسازی سازمانی و فردی ضابطین به دلایل زیر به منظور رعایت حقوق متهمین ضروری می‌باشد.

ضابطین باید در نظام کیفی ما تعریف شوند. به عبارتی اهداف مأموریت آن‌ها و نیز نوع مسئولیت‌ها و میزان اختیارات آن‌ها در هر مأموریت مشخص و تعیین شده باشد. غنی‌سازی مشاغل و ارتقای شغلی درخصوص شغل آن‌ها تحقق یابد. فرهنگ آرمان‌طلبی در آن‌ها نهادینه شده و برای هر مأموریت آن‌ها به طور جداگانه بنا به قانون هدف‌گذاری شود. توجه به آثار و نتایج مثبت کار آن‌ها باید در اولویت مقامات قضایی و فرماندهان سازمانی باشد. اعتماد، صمیمیت و صداقت بین مسئولین امور ضابطین و مأمورین ضابط واقعی و ایده‌آل باشد. از زحمات خالصانه آن‌ها همواره قدردانی شود و از آن‌ها در

تصمیم‌گیری‌ها تصمیم‌سازی‌ها نظرخواهی شود. زمینه کارهای گروهی و مشارکتی برای ضابطین فراهم شود تا اعتماد به نفس لازم در آن‌ها ایجاد شود.

از فناوری اطلاعات و ارتباطات به روز در دنیا برخوردار شوند و یک محیط خوشایند کاری جهت تعامل بیشتر برای آن‌ها فراهم گردد. در روش‌های کاری آن‌ها بهینه‌سازی صورت گیرد و از مدیریت دانش قضایی و انتظامی برخوردار شوند.

پیشنهادها

هرچند مشکلاتی که در حال حاضر ضابطین، متهمین و مقامات قضایی با آن درگیر می‌باشند زیاد و متنوع است اما بر اساس یافته‌ها، دانش، تجربیات و بررسی میدانی محقق در جهت حل برخی مشکلات مربوط به رعایت حقوق شهروندی متهمین و توانمندی ضابطین، پیشنهادهای زیر ارائه می‌گردد:

یکی از بهترین راهکارهای افزایش توانمندسازی ضابطین، فراهم ساختن تسهیلاتی جهت پیاده‌سازی استراتژی توانمندسازی و از همه مهم‌تر ارتقاء سطوح توانمندسازی در ابعاد فردی (ضابطین) و در ابعاد سازمانی (ناجا) است. این استراتژی‌ها و ارتقاء سطوح به طور مستقیم یا غیرمستقیم موجب تغییر نگرش و رفتار کارکنان می‌شوند و زمینه را برای تربیت نیروی متخصص و توانمند مهیا می‌سازند. با توجه به هدف و فلسفه وجودی سازمان‌ها، ویژگی‌های سازمان و کارکنان و نقش‌های آنان می‌توان به پیاده‌سازی انواع راهبردها پرداخت.

راهکارهای ارائه شده بیشتر در حوزه مأموریت ضابطین عام یعنی نیروهای انتظامی است و دلیل بارز آن واگذاری شاید بالغ بر 80 درصد از مأموریت ضابطین به ناجاست. ناجا نیز برای انجام بهینه این مأموریت خطیر، اجرای آن را به رده‌های اجرایی خود یعنی کلانتری‌ها و پاسگاه‌ها و نیز پلیس‌های تخصصی خود از جمله آگاهی، مبارزه با مواد مخدر، اطلاعات و امنیت و ... واگذار نموده است. بدیهی است ارائه هرگونه راهکار و پیشنهادی در حوزه کاری ضابطین عام، مشمول ضابطین خاص هم خواهد شد.

– ایجاد و راه‌اندازی دادسرای مجازی در سامانه مراکز دانشگاهی و آموزشی ناجا؛

– اصلاح ساختار و سازمان ضابطین دادگستری؛

- بازنگری روش‌های سنتی در کلانتری‌ها و پاسگاه‌ها؛
- کاهش حوزه جغرافیایی کلانتری‌ها و پاسگاه‌ها و کاهش حجم وظایف خدماتی کلانتری‌ها و پاسگاه‌ها؛
- برقراری تناسب سازمان نفرات کلانتری‌ها و پاسگاه‌ها با حجم و نوع مأموریت‌ها؛
- رفع کمبود امکانات و تجهیزات از جمله وسیله نقلیه و سوخت، امکانات اداری و پشتیبانی و تجهیزات پلیسی؛
- استانداردسازی تحت‌نظرگاه‌های کلانتری‌ها و پاسگاه‌ها؛
- تقسیم‌بندی متهمین بر اساس نوع اتهام (برای نگهداری و بدرقه)؛
- رعایت الزامات قانونی مربوط به رعایت حقوق متهمین توسط ضابطین در تحت نظرگاه‌ها.

منابع

- آل کجباف، حسین (1392). روش تحقیق در علم حقوق با تأکید بر پایان نامه نویسی. انتشارات جنگل، چاپ نهم.
- آشوری، محمد (1378). نگاهی به حقوق متهم در حقوق اساسی و قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور کیفری. مجله مجتمع آموزش عالی قم، سال اول شماره سوم.
- آشوری، محمد (1388). آیین دادرسی کیفری. انتشارات سمت، جلد اول و دوم، چاپ چهاردهم.
- آخوندی، محمود (1368). «آیین دادرسی کیفری». تهران: سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، جلد دوم، چاپ اول.
- بختیاری، حسن و احمدی مقدم، اسماعیل (1389). نقش راهبردهای مدیریتی در توانمندسازی مدیران. مطالعات مدیریت انتظامی.
- بختیاری، حسن (1390). کلیات توانمندسازی کارکنان. انتشارات به آموز.
- بوركهارت، گئورگ (1389). منشور حقوق بشر. ترجمه داوود منشی زاده، انتشارات نوین.
- دفتر تحقیقات کاربردی پلیس پیشگیری ناجا (1387). پیشگیری از جرم در قرآن.
- جعفر لنگرودی، محمد جعفر (1387). ترمینولوژی حقوق. چاپ نوزدهم.
- سیدتاج‌الدینی، علی (1389). حقوق شهروندی و قانون متهمان با رویکرد پیشگیری از ضرب و جرح. معاونت تربیت و آموزش ناجا.
- معاونت آموزش قوه قضاییه (1388). حقوق شهروندی در آیین دادرسی کیفری.
- Balanchard, K.carlos, J.P, & Randolph, A, (2003) empowerment take more than a minute, sanfaroncisco: Barrett Koehler publishers. Inc. p. 68.
- Ergenli . aziz , saglam. Guler and Metin. Seli. (2007). psychological empowerment and its relationship to trust in immediate managers ".journal of business research, V.60, pp41-49.
- Kildas, A., van den Berg, P.T. & wilderom, C.P.M., (2007), "managing employee empowerment in luxury hotel in Europe ". International Journal of service Industry Management, 18(1): 70-88